

Asia: VN/18750/2022

Hallituksen esitys kotoutumisen edistämisestä annetun lain ja kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain muuttamisesta (tilapäinen suojelu)

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Siirtolaisuusinstituutin pakolaisuuden, vastaanoton ja kotoutumisen asiantuntijoiden arvion mukaan ehdotettu lakimuutos on tarpeellinen ja suotava. Ensinnäkin esitetty muutos selkeyttää toissijaisen suojelun saaneiden tilannetta ja edistää heidän yhdenvertaisuuttaan kotikuntaan sidottujen palveluiden ja etuuksien kannalta. Toiseksi esitys selkeyttää kuntien roolia ja vastuuta ko. henkilöille suunnatuista palveluista ja näistä korvattavista kustannuksista. Lisäksi esitetty muutos liittyy kuntien ja hyvinvointialueiden väliseen yhteistyöhön sosiaali- ja terveyspalveluiden osalta. Erityisesti muutos liittyy alaikäisenä ilman huoltajaa tulleiden lasten ja nuorten tarvelähtöisten, yksilöllisten palveluiden järjestämiseen.

Useissa tutkimuksissa on todettu, että pitkäkestoinen asuminen vastaanottokeskuksissa ei ole tarkoituksenmukaista eikä hyväksi asukkaiden hyvinvointia ja toimijuutta ajatellen. Tilapäistä suojelua saavien ei kuitenkaan nykylainsäädännön mukaan ole useinkaan mahdollista muuttaa asumaan omaan asuntoon, sillä he eivät ilman kotikuntaa kuulu sosiaalietuuksien piiriin. Näin ollen heillä tulisi joko olla riittävästi säästöjä tai heidän tulisi olla työelämässä, jotta he voisivat taloudellisesti turvata omatoimisen asumisen. Vaikka moni Ukrainasta paennut on majoittunut kotimajoitukseen, mikäli sota pitkittyy, käy kotimajoitus yhä epävarmemmaksi asumisen muodoksi (osalle). Tutkimus osoittaa, että pakolaistilanteiden pitkittyessä valitettavasti myös alkuvaiheen vastaanottavan yhteiskunnan solidaarisuus vähenee.

Jopa 2/3 maailman pakolaisista elää niin sanotuissa pitkittyneissä pakolaistilanteissa, eikä heidän kestävä paluunsa kotimaahan tai pysyvään asuinmaahan ole mahdollista. Vaikka toivomme, että Ukrainan ja Venäjän välinen sota loppuisi pian ja ihmiset voisivat halutessaan palata Ukrainaan kestäväällä tavalla, ei paluu ole laajemmassa mittakaavassa valitettavasti todennäköistä vielä pitkään aikaan tai osan kohdalla ollenkaan. Siksi on tärkeää, että valtionhallinto pohtii jo ennakoivasti, mikä

oleskelulupa on mahdollista saada, jos ja kun Ukrainasta paenneille myönnetty tilapäinen suojelu päättyy maksimissaan kolmen vuoden päästä sen myönnöstä. Onko EU:n laajuinen tilapäisen suojelun pidentäminen mahdollista kolmen vuoden jälkeen vai tuleeko kenties toissijainen suojelu kysymykseen? Oikeus ja mahdollisuus hakea turvapaikkaa, ja sitä kautta myös saada toissijaiseen suojeluun tai yksilölliseen inhimilliseen asemaan liittyvä oleskelulupa, on tärkeää ja se tulee varmistaa. Nyt Ukrainasta paenneiden keskuudessa on järjestökentän mukaan ollut epätietoisuutta siitä tulisiko heidän hakea myös turvapaikkaa. Osan kohdalla turvapaikkakriteerit voivat täytyä ja heidän pääsyä kansainvälisen suojelun piiriin olisi tärkeää. Lisäksi on varmistettava, että kaikki kotikuntaa tarvitsevat ja siihen oikeutetut osaavat tosiasiallisesti hakea sitä Digi - ja väestötietovirastolta.

On myös hyvä muistaa, että tilapäisen suojelun asema ei ole kansainvälistä suojelua ja siksi kyseisen oleskeluluvan turvin voi palata Ukrainaan ja tarpeen mukaan takaisin Suomeen. Onkin hieman harhaanjohtavaa, että esityksen sivulla 15 kirjoitetaan "tilapäistä suojelua saavista pakolaisista", vaikka kyseessä eivät ole lakiteknisesti pakolaiset. Se, että tilapäistä suojelua saavat voivat matkustaa kotimaahansa ja tarpeen mukaan tulla takaisin Suomeen voi mahdollistaa paluun testaamista ja sen tekemisen kestäväällä tavalla.

Lakimuutosehdotuksessa puhutaan myös tuen järjestämisestä kotimaahan palaamisen yhteydessä. Kun tilapäinen suojelu päättyy, on ensiarvoisen tärkeää, että Ukrainasta paenneita, joilla voisi olla oikeus jäädä Suomeen kansainvälisen suojelun tai muiden syiden (esim. yksilölliset inhimilliset syyt, työpaikka, perhe, opiskelu) takia ei painosteta palaamaan. Useissa pakolaistilanteissa vaatimus palata kotimaahan on tilanteen pitkittyessä valitettavan yleistä, vaikka palaamisen kestävä edellytykset eivät täytyisi. Liikkumisvapaus on myös nostettu esiin lakimuutosehdotuksessa ja se on todella tärkeää, sillä se on perustavanlaatuinen oikeus kaikille.

Ukrainalaisten tilanne on nostanut selvästi esiin sekä suojelun että työn ja koulutuksen tarpeet humanitaarisen kriisin aikana. Lakimuutosesityksessä mainitaan Ukrainasta paenneiden työllistyminen. Vaikka monelle työllistyminen on tärkeää erilaisista syistä, on hyvä muistaa, että kyseessä ovat mahdollisesti traumatisoituneet sotaa pakenevat ihmiset, jotka ovat saapuneet tänne etsimään turvaa eivätkä tekemään töitä. Näin ollen heidän näkeminen ensisijaisesti työvoimana ei ole tarkoituksenmukaista. Lisäksi tulee varmistaa, että ukrainalaisilla työnhakijoina sekä vastaavasti heitä palkkaavilla työnantajilla on riittävä tieto työntekijäoikeuksista ja -velvoitteista. Tämä on tärkeää mahdollisen työperusteisen hyväksikäytön ehkäisemiseksi tai sen tunnistamiseksi.

Lakimuutosesityksessä on myös maininta siitä, että Suomeen Ukrainasta paenneista aikuisista noin 75% on naisia. Tämä viittaa siihen, että 25% on miehiä. Osalla ukrainalaisista miehistä saattaa olla täysin hyväksyttävä syy poistua maasta. Sotalaki ei velvoita miehiä jäämään maahan, jos heillä on vähintään kolme huollettavaa lasta tai jos he ovat alaikäisten yksinhuoltajia tai vammaisten lasten huoltajia. Myös lääketieteelliset syyt saattavat oikeuttaa miehiä pakenemaan. On tärkeää, että sukupuolesta riippumatta Ukrainasta paenneet saavat tarvitsemansa tuen ja palvelut.

Lisäksi esityksessä mainitaan, että noin 1/3 Suomeen saapuneista on lapsia. Lapsen hyvinvoinnin, kielen oppimisen ja perheen mahdollisesti traumatisoituneen tilanteen vuoksi on merkityksellistä, että lapset pääsevät kiinni arjen rytmiin ja koulunkäyntiin mahdollisimman pian.

Ehdotuksessa nostetaan haavoittuvuus ja haavoittuvat ryhmät tärkeällä tavalla esiin. Erityishuomio yksin tullessiin alaikäisiin, sairaisiin, vammaisiin, iäkkäisiin ja yksinhuoltajaperheisiin on tärkeää. Lisäksi EU:n tilapäinen suojelu kattaa myös kansalaisuudettomat, jotka useissa konflikteissa ovat väliinputoajia. Vähemmistöryhmien edustajilla on todettu olevan erityisen vaikeaa päästä pois Ukrainasta ja kenties myös saada riittävää suojelua. Heihin voi kuulua esimerkiksi eri etnisiin vähemmistöihin kuuluvia ihmisiä. Ukrainassa on jopa 130 eri etnistä vähemmistöä, tunnetuimpana romanit. Ukrainassa asuu jopa 2,7 miljoonaa vammaista ihmistä. He ovat erittäin haavoittuvassa asemassa konfliktin aikana ja heidän pakenemismahdollisuutensa ovat rajalliset. Vanhusten osuus on Ukrainassa melko suuri: maan väestöstä 22 % on yli 65-vuotiaita. Globaalisti pakolaisista kuitenkin vain noin 3-4% oli yli 60-vuotiaita. Myös sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeudet saada suojelua tulee taata.

Lakiesityksessä mainitaan myös kotoutumiselle keskeinen asia eli hyvät väestösuhteet. Lisäksi siinä kirjoitetaan yhdenvertaisuuden toteutumisesta eri näkökulmista. Nämä ovat ensiarvoisen tärkeitä seikkoja. Lakiesityksen sisältöä laajemmin tulisikin pohtia sitä, miten voimme olla vähentämässä, emme lisäämässä, vastakkainasetteluja yhtäältä ukrainalaisten ja Ukrainasta paenneiden kolmansien maiden kansalaisten välillä, ja toisaalta ukrainalaisten ja muualta, etenkin Euroopan ulkopuolelta Suomeen saapuneiden turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten välillä. Valitettavasti monet hyvää tarkoittavat toimenpiteet ja palvelut on suunnattu vain ukrainalaisille, ei edes laajemmin Ukrainasta paenneille. Kielikursseja ja ilmaisia bussimatkoja saa vain Ukrainan passia tai sen kopiota näyttämällä, ei esimerkiksi Ukrainan myöntämän pakolaisaseman todistavaa dokumenttia näyttämällä. Yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä tulisi korostaa paitsi viranomaisten, myös järjestökentän toiminnassa.

Ukrainassa oli vuonna 2019 Kansainvälisen siirtolaisuusjärjestön IOM:n arvioiden mukaan, eri laskutavoista johtuen, jopa 37 700-60 900 niin sanottua paperitonta (engl. irregular migrants). Paperittomia ovat Euroopan ulkopuolelta Ukraina saapuneita ihmisiä, joista valtaosa on nuoria miehiä, jotka ovat voineet saapua maahan laillisesti, esimerkiksi opiskelemaan. He ovat jääneet maahan ilman virallista oleskeluoikeutta ja ovat täten joutuneet yhteiskunnan palveluiden ulkopuolelle. Monet ovat myös paenneet kotimaidensa konflikteja, vainoa ja ihmisoikeusloukkauksia, ja heidät on salakuljetettu maahan. Valtaosa pyrkii EU:n alueelle, mikä on vaikeaa. Heidät on määritelty ulos EU:n tilapäisen suojelun kategoriasta. Näin ollen osalle saattaa olla tarpeen hakea turvapaikkaa EU:sta. Nähtäväksi jääkin, pystyvätkö paperittomat pakenemaan Ukrainasta ja tullaanko heille myöntämään suojelua EU:sta. Kenties he jäävät paperittomiksi muihin Euroopan maihin. Suomen tulisikin nyt nopeasti löytää laajempia ratkaisuja paperittomien tilanteeseen ja ottaa mukaan ehdotettuun kertalaillistamiseen myös mahdolliset Ukrainan sotaa paenneet paperittomat.

Pellander Saara
Siirtolaisuusinstituuttisäätiö - Lausunnon valmistelijat Eveliina Lyytinen ja
Sari Vanhanen